

YOSHLARNI KITOB O'QISHGA QIZIQTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Kurbonova Gulchehra Abdullayevna

Perfect universityning "Gumanitar fanlar" kafedrası
dotsenti, psixologiya fanlari doktori, Turon fanlar akademiyasining akademigi, professori,
Turon fanlar akademiyasi tasarrufidagi Psixologiya ilmiy-tadqiqot instituti direktori.

gulchehra.qurbonova@mail.ru, [orcid=0009-0001-7191-9482](https://orcid.org/0009-0001-7191-9482)

Zaripova Nilufar Egamberdiyevna

Turon fanlar akademiyasining faxriy akademigi, dotsenti, Oila va xotin-qizlar
ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti.

nilufarzaripova2205@gmail.com, orcid.org/0009-0003-1407-8917

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22050987>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarni kitob o'qishga qiziqtirish jarayonining psixologik mexanizmlari, xususan, ichki va tashqi motivatsiya, bilishga bo'lgan ehtiyoj, individual qiziqish, emotsional munosabat, o'zini anglash, mustaqil tanlov va mutolaa odatini shakllantirish omillari tahlil qilinadi. Yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan munosabati faqat ta'limiy yoki ma'naviy ehtiyoj bilan emas, balki ularning yosh xususiyatlari, individual-psixologik jihatlari, hayotiy maqsadlari, qadriyatlar va ijtimoiy muhitiga ham bevosita bog'liqligi asoslab beriladi.

Maqolada yoshlarni kitob o'qishga jalb etishda majburlash, tanbeh berish va faqat tashqi rag'batlantirishga tayanishdan ko'ra, **ichki motivatsiyani shakllantirish** samaraliroq psixologik yo'nalish ekanligi asoslanadi. Yoshlarga "kitob o'qi" deb buyruq berish o'rniga, "kitob o'qish orqali o'zing uchun qanday foyda olishing mumkin?" degan psixologik yondashuvni shakllantirish zarurligi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada yoshlarning kitob tanlash jarayonida individual qiziqishlarini hisobga olish, kitob mazmunini ularning real hayotiy muammolari bilan bog'lash, mutolaa jarayonida ijobiy emotsional tajriba yaratish, kichik va muntazam o'qish odatini shakllantirish, o'qilgan asar yuzasidan fikr almashish hamda tengdoshlar ta'siridan samarali foydalanishning psixologik ahamiyati ochib beriladi.

Tadqiqotning asosiy g'oyasi shundan iboratki, yoshlarni kitobxonlikka jalb etishning eng samarali yo'li kitob o'qishni tashqi majburiyatdan **ichki ehtiyoj va shaxsiy rivojlanish vositasiga aylantirish**dir. Shu asosda ota-ona, pedagog, psixolog, kutubxonachi va yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun amaliy psixologik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, kitobxonlik, mutolaa, kitob o'qishga qiziqish, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, psixologik ehtiyoj, bilishga qiziqish, o'zini anglash, shaxsiy rivojlanish, emotsional munosabat, individual yondashuv, mutolaa odati, psixologik omillar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ФОРМИРОВАНИЯ У МОЛОДЁЖИ ИНТЕРЕСА К ЧТЕНИЮ КНИГ

Аннотация. В данной статье анализируются психологические механизмы формирования интереса к чтению у молодежи — в частности, внутренняя и внешняя мотивация, потребность в знаниях, индивидуальные интересы, эмоциональные реакции, самосознание, самостоятельный выбор, а также факторы, определяющие читательские привычки.

Показано, что отношение молодежи к чтению напрямую связано не только с образовательными или духовными потребностями, но и с особенностями развития, индивидуально-психологическими характеристиками, жизненными целями, ценностями и социальной средой. В статье утверждается, что развитие внутренней мотивации — более эффективный психологический подход к стимулированию интереса молодежи к чтению, чем принуждение, нравоучения или использование исключительно внешних стимулов. Подчеркивается необходимость перехода от простых требований «прочитать книгу» к психологически обоснованному подходу, ориентированному на вопрос: «Какую личную пользу ты можешь извлечь из чтения?». В статье также подчеркивается психологическая значимость учета индивидуальных интересов молодежи при выборе книг, связывания содержания произведений с реальными жизненными проблемами, формирования позитивного эмоционального опыта в процессе чтения, выработки привычки к регулярному чтению в посильном объеме, обмена мнениями о прочитанном и эффективного использования влияния сверстников. Основная идея исследования заключается в том, что наиболее эффективный способ приобщения молодежи к чтению — это трансформация процесса чтения из внешней обязанности во внутреннюю потребность и средство личностного развития. На этой основе разрабатываются практические психологические рекомендации для родителей, педагогов, психологов, библиотекарей и специалистов, работающих с молодежью.

Ключевые слова: молодежь, читательская аудитория, чтение, интерес к чтению, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, психологическая потребность, познавательный интерес, самосознание, личностное развитие, эмоциональный отклик, индивидуальный подход, привычка к чтению, психологические факторы.

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN FOSTERING AN INTEREST IN READING AMONG YOUNG PEOPLE

Abstract. This article analyzes the psychological mechanisms underlying the development of an interest in reading among young people—specifically intrinsic and extrinsic motivation, the need for knowledge, individual interests, emotional reactions, self-awareness, and independent choice, as well as the factors that shape reading habits. It has been shown that young people's attitude toward reading is directly linked not only to educational or spiritual needs but also to developmental factors, individual psychological characteristics, life goals, values, and the social environment. The article argues that fostering intrinsic motivation is a more effective psychological approach to stimulating young people's interest in reading than coercion, moralizing, or the use of purely extrinsic incentives. The article emphasizes the need to shift from simple demands to "read a book" toward a psychologically grounded approach centered on the question: "What personal benefit can you derive from reading?" It also highlights the psychological importance of considering young people's individual interests when selecting books, linking the content of works to real-life issues, fostering a positive emotional experience during reading, cultivating a habit of regular reading at a manageable pace, discussing what has been read, and effectively leveraging peer influence.

The core idea of the study is that the most effective way to engage young people in reading is to transform the reading process from an external obligation into an internal need and a means of personal development. Based on this, practical psychological recommendations are being developed for parents, educators, psychologists, librarians, and professionals working with young people.

Keywords: youth, readership, reading, interest in reading, intrinsic motivation, extrinsic motivation, psychological need, cognitive interest, self-awareness, personal development, emotional response, individual approach, reading habit, psychological factors.

Kirish

Kitob insoniyat tomonidan yaratilgan eng muhim ma'naviy va intellektual boyliklardan biridir. Insoniyatning tarixiy tajribasi, ilmiy kashfiyotlari, falsafiy qarashlari, badiiy tafakkuri va axloqiy qadriyatlari avloddan avlodga, yozma manbalar orqali yetib kelgan. Shu sababli kitob o'qish nafaqat bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish vositasi, balki shaxsning intellektual va ma'naviy rivojlanish mexanizmi ham hisoblanadi. Bugungi kunda yoshlarning kitob o'qishga munosabati masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, qisqa videolar, tezkor axborot oqimi va ko'ngilochar kontent yoshlarning bo'sh vaqtini tashkil etish shakllarini sezilarli darajada o'zgartirdi. Bu holat kitobxonlikni butunlay yo'qotmaydi, aksincha, kitob o'qishga undashning yangi shakllarini izlashni talab etadi.

Kitobxonlikni rivojlantirish masalasi O'zbekistonda ham ma'naviy-ma'rifiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biridir. Yoshlarning kitob o'qishga qiziqishini oshirish, kutubxonalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, mutolaa madaniyatini rivojlantirish va kitobxonlik tadbirlarini tashkil etish bu boradagi muhim vazifalardan hisoblanadi.

Bularni bir necha omillarini ko'rib chiqishimiz mumkin:

Birinchidan, **kitob o'qishning yoshlar rivojida ahamiyati.** Kitob o'qishning eng muhim natijalaridan biri insonning fikrlash doirasini kengaytirib chiqishimiz mumkin:ishidir.

Mutolaa jarayonida o'quvchi yangi tushunchalar, g'oyalar, voqealar va insoniy munosabatlar bilan tanishadi. Bu esa uning mavjud bilimlarini yangi ma'lumotlar bilan bog'lashiga imkon beradi. Kitob o'qishning yoshlar rivojiga ta'sirini bir necha yo'nalishda ko'rsatish mumkin:

1. **Bilim doirasini kengaytiradi.** Ilmiy, tarixiy, badiiy va ilmiy-ommabop adabiyotlar yoshlarning turli sohalaridagi bilimlarini boyitadi.

2. **Lug'at boyligini oshiradi.** Muntazam mutolaa qiluvchi yosh turli janrdagi matnlar orqali yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi.

3. **Nutqni rivojlantiradi.** Kitobdagi grammatik va uslubiy jihatdan to'g'ri tuzilgan gaplar yoshning og'zaki va yozma nutqiga ta'sir ko'rsatadi.

4. **Tasavvurni rivojlantiradi.** Ayniqsa, badiiy adabiyot qahramonlar, voqealar va muhitni ongda tasavvur qilishni talab qiladi.

5. **Tanqidiy fikrlashni shakllantiradi.** Turli mualliflarning qarashlarini taqqoslash yoshni ma'lumotni tahlil qilishga o'rgatadi.

6. **Empatiyani kuchaytiradi.** Badiiy asarlardagi qahramonlarning his-tuyg'ularini tushunishga harakat qilish boshqa insonlarning holatini anglash qobiliyatini rivojlantirishi mumkin.

7. **Mustaqil fikrlashga yordam beradi.** Kitob o'qigan inson turli qarashlar bilan tanishadi va o'z xulosalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xalqaro miqyosdagi tadqiqotlar ham o'qish savodxonligi va ta'lim natijalari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Masalan, OECD tomonidan o'tkaziladigan PISA tadqiqotlarida o'quvchilarning matnni tushunish, ma'lumotni tahlil qilish, xulosa chiqarish va turli manbalardagi ma'lumotlarni baholash ko'nikmalari alohida o'rganiladi. Bu esa zamonaviy ta'limda oddiygina matnni o'qish emas, balki **o'qilgan ma'lumotni anglash va undan foydalanish** muhim ekanini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, yoshlarning kitob o'qishga qiziqishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar.

Yoshlarning kitob o'qishga munosabati bitta sabab bilan belgilanmaydi. Unga oila, maktab yoki oliy ta'lim muassasasi, tengdoshlar, shaxsiy qiziqishlar, kitobning mazmuni, mavjud kutubxonalar, axborot texnologiyalari va ijtimoiy muhit birgalikda ta'sir ko'rsatadi.

Oila muhiti. Kitobxonlik odatining shakllanishida oilaning o'rnini juda katta. Bola kitob o'qishni faqat maktabda o'rganmaydi. U kitobga bo'lgan munosabatni, avvalo, oiladagi kattalarning xatti-harakatlari orqali kuzatadi. Agar ota-ona muntazam kitob o'qisa, uyda kitoblar mavjud bo'lsa, o'qilgan asarlar haqida suhbatlar tashkil etilsa, bolaning mutolaaga qiziqishi ortishi uchun tabiiy muhit yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan, "Farzandim kitob o'qisin" degan talabning o'zi yetarli emas. Ota-onaning o'zi kitob o'qishi va farzand bilan o'qilgan kitob haqida suhbatlashishi samaraliroq pedagogik ta'sir vositasi bo'la oladi.

Ta'lim muassasasining ta'siri. Maktab, kollej, texnikum va oliy ta'lim muassasalari yoshlarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin egallaydi. Bunda kitobni majburiy o'qitishdan ko'ra, uning mazmunini yoshlarning hayotiy ehtiyojlari bilan bog'lash muhimdir. Masalan, kasb tanlash, do'stlik, muhabbat, maqsadga intilish, liderlik, psixologiya, tarix, texnologiya va shaxsiy rivojlanish kabi mavzular yoshlarning real hayotidagi savollar bilan bog'liq.

Shuning uchun o'quvchi yoki talabaga "Mana shu kitobni o'qi" deyish bilan cheklanib qolmasdan, "Bu kitobdan qanday savolga javob topishingiz mumkin?" degan yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq.

Shaxsiy qiziqish. Kitobxonlikni shakllantirishda yoshning individual qiziqishlarini hisobga olish juda muhim. Barcha yoshlarni bir xil kitoblarni o'qishga majburlash ularda mutolaaga nisbatan salbiy munosabat paydo qilishi mumkin.

Masalan, tarixga qiziqqan yosh tarixiy asarlar, ilm-fanga qiziqqan yosh ilmiy-ommabop adabiyotlar, psixologiyaga qiziqqan yosh psixologik asarlar orqali kitobxonlikka kirib kelishi mumkin.

Demak, **kitobxonlikni rivojlantirishning birinchi bosqichida yoshga mos kitobni tanlash muhim.**

Uchinchidan **Kitob tanlash — kitobxonlik motivatsiyasining muhim sharti**

Yoshlarning kitob o'qishga qiziqmasligining sabablaridan biri noto'g'ri tanlangan adabiyot bo'lishi mumkin. Kitobning tili juda murakkab, mazmuni o'quvchining qiziqishlariga mos emas yoki hajmi haddan tashqari katta bo'lsa, mutolaa jarayoni qiyinlashadi.

Shuning uchun kitob tanlashda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- yoshga mosligi;
- mazmunining qiziqarliligi;
- tilining tushunarliqligi;
- hayotiy muammolar bilan bog'liqligi;
- ilmiy yoki badiiy qiymati;
- tarbiyaviy ahamiyati;
- yoshning shaxsiy qiziqishlariga mosligi.

Ayniqsa, kitobxonlikni endigina boshlayotgan yoshga dastlab qiziqarli va nisbatan qisqa asarlar tavsiya qilish foydali. Keyinchalik murakkabroq adabiyotlarga bosqichma-bosqich o'tish mumkin.

4. Psixologik omillar. Kitob o'qishga qiziqish insonning ichki motivatsiyasi bilan bevosita bog'liq. Agar o'quvchi kitobni faqat baho, nazorat yoki majburiyat uchun o'qisa, mutolaa uzoq muddatli odatga aylanmasligi mumkin.

Ichki motivatsiyani shakllantirish uchun o'quvchi kitob o'qishdan shaxsiy manfaat topishi kerak.

Masalan:

“Kitob o'qishim kerak” degan motiv o'rniga, *“Kitob o'qisam, bu masalani yaxshiroq tushunaman”*, *“Bu asar menga o'zimni anglashga yordam beradi”*,

“Bu kitob kelajakdagi kasbim uchun kerak” kabi shaxsiy maqsadlar shakllantirilsa, mutolaaning psixologik qiymati oshadi.

Psixologik nuqtai nazardan, kichik natijalarni rag'batlantirish ham muhim. Masalan, o'quvchi-talaba bir oyda 10 ta kitob o'qishi shart degan talabdan ko'ra, har kuni 15–20 daqiqa mutolaa qilishdan boshlashi mumkin. Muntazamlik shakllangach, o'qish vaqtini asta-sekin oshirish osonlashadi.

5. Tengdoshlar muhitining ta'siri. Yoshlar uchun tengdoshlar fikri katta ahamiyatga ega. Agar do'stlar orasida kitob o'qish ijobiy qadriyat sifatida qaralsa, o'quvchining o'zi ham mutolaaga ko'proq moyil bo'lishi mumkin.

Shu sababli kitobxonlikni individual faoliyatdan jamoaviy faoliyatga aylantirish samarali usullardan biridir.

Masalan:

- kitobxonlar klublari;
- “Bir oy — bir kitob” loyihasi;
- kitob muhokamalari;
- adabiy kechalar;
- kitob taqdimotlari;
- mualliflar bilan uchrashuvlar;

- kitob bo'yicha viktorinalar;
- "Men tavsiya qiladigan kitob" loyihasi;
- kitobxonlik tanlovlari kabilar yoshlar o'rtasida mutolaa muhitini shakllantirishi mumkin.

Oltinchidan **kutubxonalarning zamonaviy qiyofasi**. Kutubxona yoshlarni kitob o'qishga jalb etishning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biridir. Biroq zamonaviy kutubxona faqat kitob saqlanadigan joy bo'lib qolmasligi kerak.

Bugungi kutubxona:

- qulay o'qish joyi;
- elektron resurslar markazi;
- munozara maydoni;
- ijodiy uchrashuvlar maskani;
- kitob taqdimotlari o'tkaziladigan makon;
- yoshlar klubi;
- ilmiy izlanish muhiti sifatida faoliyat yuritishi mumkin.

UNESCONing kutubxonalar va axborotdan foydalanish bilan bog'liq yondashuvlarida ham kutubxonaning bilim va axborotdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishdagi roli alohida ta'kidlanadi.

Yettinchidan **raqamli texnologiyalarni kitobxonlikka qarshi emas, uning vositasiga aylantirish**. Bugungi yoshlar raqamli muhitda ulg'aymoqda. Shu sababli kitobxonlikni rivojlantirishda smartfon, planshet, elektron kitob va audiokitoblardan foydalanishdan voz kechish emas, balki ulardan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq.

Elektron kitoblar geografik va texnik jihatdan kitobga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Audiokitoblar esa yo'lda, sport mashg'ulotlari vaqtida yoki boshqa mos vaziyatlarda adabiyot mazmuni bilan tanishish imkonini beradi.

Biroq raqamli qurilmalardan foydalanishning o'zi kitobxonlikni kafolatlamaydi. Muhimi — texnologiyani **mazmunli mutolaa uchun vosita** sifatida ishlatishdir.

Masalan, ta'lim muassasasida:

"Bugun 20 daqiqa ijtimoiy tarmoqqa kirmang" degan taqiqdan ko'ra, "Bugun tanlangan elektron kitobdan 10 sahifa o'qing va eng muhim uchta fikrni yozing" kabi aniq topshiriq samaraliroq bo'lishi mumkin.

Sakkizinchidan - **kitob o'qish va akademik muvaffaqiyat**. O'qish savodxonligi ta'limdagi muhim kompetensiyalardan biridir. O'quvchi matnni qanchalik yaxshi tushunsa, topshiriq shartlarini, ilmiy matnlarni, darsliklarni va boshqa axborot manbalarini shunchalik samarali o'zlashtira oladi.

OECDning PISA tadqiqotlari o'qish savodxonligini faqat matnni o'qiy olish emas, balki matnni tushunish, undan foydalanish, baholash va fikr yuritish qobiliyati sifatida ko'rib chiqadi.

Shu sababli yoshlarni kitob o'qishga qiziqtirish masalasi faqat adabiyot fanining vazifasi emas. Bu barcha fanlar bilan bog'liq umumiy ta'limiy masaladir.

Masalan, biologiya talabasi ilmiy-ommabop kitoblar o'qishi, tarix talabasi tarixiy manbalarni tahlil qilishi, psixologiya talabasi ilmiy adabiyotlar bilan ishlashi, texnika yo'nalishidagi talaba esa texnologiyaga oid adabiyotlarni mutolaa qilishi mumkin.

To'qqizinchi, **kitobxonlikni rivojlantirishning samarali metodlari**. Yoshlarni kitob o'qishga jalb etishda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin. **“15 daqiqalik mutolaa” metodi**. Har kuni ma'lum vaqtda 15 daqiqa kitob o'qish odati shakllantiriladi. Muhimi, bu jarayon muntazam bo'lishidir.

“Bir kitob — bir fikr” metodi. o'quvchi o'qigan kitobidan o'z hayoti uchun eng muhim bitta fikrni ajratib oladi va uni izohlaydi.

“Kitob tavsiya qilaman” metodi. Har bir o'quvchi o'zi yoqtirgan kitobni tengdoshlariga tavsiya qiladi va nima sababdan tavsiya qilayotganini tushuntiradi.

“Kitobdan hayotga” metodi. Asarda berilgan g'oyalar real hayotdagi voqealar bilan taqqoslanadi.

“Savol bilan o'qish” metodi. Kitobni boshlashdan oldin o'quvchi o'ziga ma'lum savol qo'yadi. Mutolaa davomida ushbu savolga javob izlaydi.

“Kitobxonlar klubi” metodi. Bir guruh yoshlar bitta asarni o'qib, keyin uning mazmuni va g'oyalarini birgalikda muhokama qiladi.

O'ninchi, **ota-ona va pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar**.

Yoshlarni kitob o'qishga qiziqitirishda quyidagi yondashuvlar samarali bo'lishi mumkin:

1. Yoshni kitob o'qishga majburlashdan ko'ra, unga tanlash imkoniyatini berish.
2. Yoshning qiziqishlariga mos kitoblarni tavsiya qilish.
3. Ota-onalar va pedagoglarning o'zlari mutolaa qilish orqali namuna bo'lishi.
4. Kitob haqida oddiy savol-javob emas, mazmunli suhbat tashkil etish.
5. Kitobxonlikni faqat baholash vositasiga aylantirmaslik.
6. O'qilgan kitobdan qisqa taqdimot, esse yoki ijodiy loyiha tayyorlash.
7. Kutubxonaga muntazam tashriflarni yo'lga qo'yish.
8. Elektron va audiokitoblardan ham oqilona foydalanish.
9. Kitobxonlik klublarini tashkil etish.
10. Yoshlarni yozuvchi va olimlar bilan uchrashtirish.
11. Kitob yarmarkalari va ko'rgazmalar tashkil qilish.
12. Kitob haqida ijtimoiy tarmoqlarda qisqa va mazmunli kontent yaratish.
13. “Eng ko'p kitob o'qigan” emas, “eng mazmunli fikr bildirgan” yoshlarni ham rag'batlantirish.

14. Kitobxonlikni boshqa fanlar bilan integratsiya qilish.

15. Yoshlarning o'qigan kitoblari asosida ijodiy va ilmiy loyihalarini qo'llab-quvvatlash. O'n birinchi **kitobxonlikning ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati**.

Kitob yosh avlodning ma'naviy dunyosini shakllantirishda ham muhim vosita hisoblanadi.

Ayniqsa, tarixiy, badiiy va falsafiy asarlar orqali yoshlar o'z xalqining tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlar va umuminsoniy g'oyalar bilan tanishadi.

O'zbek adabiyoti va tafakkuri tarixida Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, Abdulla Avloniy kabi ijodkorlarning asarlari yosh avlodning ma'naviy tarbiyasida katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy kabi allomalarning ilmiy-falsafiy merosini o'rganish yoshlarni ilmga, izlanishga va tafakkurga undaydi.

Yoshlarni kitob o'qishga qiziktirishning asosiy psixologik sharti — mutolaani majburiyatdan ehtiyojga, ehtiyojni qiziqishga, qiziqishni esa barqaror odatga aylantirishdir.

“Psixologik motivatsiyaning 5 bosqichli modeli” sifatida ham berish mumkin:

1. Qiziqish → 2. Shaxsiy ehtiyoj → 3. Ichki motivatsiya → 4. Muntazam mutolaa → 5. Barqaror kitobxonlik odati.

Masalan, yoshlarga: **“Kitob o'qishing kerak”** deyishdan ko'ra, **“O'zingni yaxshiroq tushunishni xohlaysanmi? Unda shu mavzudagi kitobni o'qib ko'r”** deyish psixologik jihatdan ancha kuchli yondashuvdir.

Yoshlarni kitob o'qishga qiziktirishning psixologik omillari — bu yoshlarning kitobga bo'lgan ichki qiziqishi, ehtiyoji, motivatsiyasi va mutolaani muntazam faoliyatga aylantirishiga ta'sir qiluvchi psixologik shart-sharoitlardir. Bularni quyidagi asosiy yo'nalishlarga ajratish mumkin:

• **Ichki motivatsiya** — “o'qishing kerak” emas, balki “bu kitob menga nima beradi?” degan savolni shakllantirish.

• **Individual yondashuv** — har bir yoshning qiziqishi, xarakteri va ehtiyojiga mos kitob tanlash.

• **O'zini anglash** — kitobni yoshning “Men kimman?”, “Kelajakda kim bo'laman?”, “Maqsadim nima?” kabi savollari bilan bog'lash.

Kitob o'qish orqali o'quvchi-yoshlarda quyidagi omillar rivojlanadi:

1. Ichki motivatsiya. Eng muhim omil — yoshlarning kitobni **majburiyat uchun emas, o'z xohishi bilan** o'qishidir. “Kitob o'qishim kerak” degan tashqi motivdan “Men bu kitob orqali nimanidir bilib olaman” degan ichki motivga o'tish kitobxonlikni barqarorlashtiradi.

2. Bilishga bo'lgan ehtiyoj. Insonda yangi narsalarni bilish, savollariga javob topish va noma'lum hodisalarni tushunishga tabiiy ehtiyoj mavjud. Kitob aynan shu ehtiyojni qondirish vositasi sifatida ko'rsatilsa, o'quvchining mutolaaga qiziqishi kuchayadi.

3. Shaxsiy qiziqish. Yoshlarning qiziqishiga mos kitob tanlash juda muhim. Masalan, psixologiyaga qiziqqan yoshga psixologik adabiyot, tarixga qiziqqan yoshga tarixiy asar tavsiya qilish mutolaaga kirishishni osonlashtiradi.

4. O'zini anglash ehtiyoji. Yoshlik davrida “Men kimman?”, “Hayotdagi maqsadim nima?”, “Kelajakda qanday inson bo'laman?” kabi savollar muhim o'rin tutadi. O'zini anglashga yordam beradigan kitoblar o'quvchida kuchli psixologik qiziqish uyg'otishi mumkin.

5. Shaxsiy maqsad bilan bog'lash. Kitob o'qishni o'quvchining aniq maqsadi bilan bog'lash kerak. Masalan, “Bu kitob kelajakdagi kasbingiz uchun qanday bilim beradi?” yoki “Ushbu asar siz duch kelayotgan muammoni tushunishga qanday yordam beradi?” kabi savollar mutolaani mazmunli qiladi.

6. Mustaqil tanlov imkoniyati. Yoshlarga kitobni o'zi tanlash imkonini berish **mustaqillik va mas'uliyat hissini** kuchaytiradi. Majburlab berilgan kitob bilan shaxsiy tanlov asosida o'qilgan kitobning psixologik ta'siri bir xil bo'lmaydi.

7. Emotsional qiziqish. Kitob o'qish jarayonida qiziqish, hayrat, quvonch, ta'sirlanish kabi ijobiy kechinmalar yuzaga kelishi mutolaaga qayta murojaat qilish ehtimolini oshiradi.

Shuning uchun o'quvchiga faqat foydali emas, **uning hissiy dunyosiga ta'sir qiladigan** asarlarni ham tanlash kerak.

8. O'ziga ishonch. Ba'zi yoshlar "Men ko'p kitob o'qiy olmayman", "Kitoblar juda qiyin", "Men tez tushunmayman" degan ichki to'siqlarga ega bo'lishi mumkin. Mutolaani kichik hajmdagi matnlardan boshlash va kichik muvaffaqiyatlarni e'tirof etish o'ziga ishonchni oshiradi.

9. Diqqat va konsentratsiya. Kitob o'qish davomida uzoq vaqt diqqatni bir joyga jamlash talab qilinadi. Shuning uchun mutolaani dastlab qisqa vaqt oralig'ida tashkil etib, keyinchalik davomiylikni oshirish maqsadga muvofiq.

10. Mutolaa odatini shakllantirish. Qiziqishning o'zi yetarli emas. Kitob o'qish **muntazam xatti-harakatga** aylanishi kerak. Masalan, har kuni 15–20 daqiqa mutolaa qilish vaqt o'tishi bilan odat shakllanishiga yordam beradi.

11. Ijtimoiy ta'sir. Yoshlar o'z tengdoshlarining xatti-harakatlariga sezgir bo'ladilar. Agar do'stlari kitob o'qisa, kitoblar haqida suhbatlashsa va bir-biriga asar tavsiya qilsa, kitobxonlik ijtimoiy jihatdan jozibador faoliyatga aylanishi mumkin.

12. Ota-onaning psixologik namunasi. Farzandga "kitob o'qi" deyishdan ko'ra, ota-onaning o'zi kitob o'qishi kuchliroq namuna bo'la oladi. Bola kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va takrorlash orqali kitobga ijobiy munosabatni shakllantirishi mumkin.

13. Pedagogning motivatsion yondashuvi. O'qituvchi kitobni faqat "o'qib kelish kerak bo'lgan topshiriq" sifatida emas, balki **savolga javob topish, muammoni tushunish yoki o'z fikrini shakllantirish vositasi** sifatida taqdim etishi muhim.

14. Rag'batlantirish. Yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan harakatini e'tirof etish ijobiy motivatsiyani kuchaytirishi mumkin. Biroq faqat sovrin yoki bahoga asoslangan rag'bat tashqi motivatsiyani kuchaytiradi. Shuning uchun **"qancha kitob o'qiding?"** bilan birga **"o'qigan kitobingdan qanday xulosa chiqarding?"** degan savol ham berilishi kerak.

15. Tengdoshlar bilan muhokama. O'qilgan kitob haqida fikr almashish mutolaani faol psixologik jarayonga aylantiradi. Kitobxonlik klublari, kichik guruhlar va munozaralar yoshning fikrini himoya qilish, boshqalarning qarashlarini tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

16. Hayotiy muammolar bilan bog'lash. O'quvchi kitobdagi ma'lumotning o'z hayotiga aloqadorligini ko'rsa, mutolaaning qiymatini yuqoriroq baholaydi. Masalan, do'stlik, kasb tanlash, munosabatlar, maqsad qo'yish, stressni boshqarish yoki o'ziga ishonch kabi mavzularni yoshlarning real hayoti bilan bog'lash mumkin.

17. Raqamli muhitdan oqilona foydalanish. Smartfon va internetni kitobxonlikka raqib sifatida ko'rishdan ko'ra, ulardan **elektron kitob, audiokitob, raqamli kutubxona va**

kitobxonlik platformalari orqali foydalanish mumkin. Bu ayniqsa raqamli muhitga o'rgangan yoshlar uchun qulay.

18. Psixologik xavfsiz muhit. O'quvchi o'qigan kitobi haqida xato fikr bildirganida masxara qilinmasligi yoki keskin tanqid qilinmasligi kerak. Erkin fikr bildirish imkoniyati mavjud bo'lgan muhit kitobni chuqurroq o'qishga undaydi.

19. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Yoshlarga kitobdagi har bir fikrni shunchaki qabul qilish emas, balki **“Muallif nima demoqchi?”**, **“Men bunga qo'shilamanmi?”**, **“Bunga qanday dalil bor?”** kabi savollar orqali tahlil qilishni o'rgatish mutolaaning intellektual qiymatini oshiradi.

20. O'zini rivojlantirish motivi. Kitob o'qishni shaxsiy rivojlanish bilan bog'lash eng kuchli yo'nalishlardan biridir. O'quvchi kitob orqali bilim, dunyoqarash, nutq, tafakkur va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishini anglab yetishi kerak.

Kitobxonlik orqali yoshlar nafaqat **“ko'proq bilish”**, balki **o'zligini anglash, voqelikka mustaqil munosabat bildirish va kelajakdagi maqsadlarini belgilash** imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa

Yoshlarni kitob o'qishga qiziktirish ko'p qirrali pedagogik va ijtimoiy jarayondir. Bu jarayonni faqat yoshlarning kitob o'qimasligi bilan izohlash to'g'ri emas. O'quvchining kitobga bo'lgan munosabatiga oiladagi muhit, ta'lim tizimi, tengdoshlar, shaxsiy qiziqish, kitobning mazmuni, kutubxona imkoniyatlari, raqamli muhit va jamiyatdagi kitobxonlik madaniyati birgalikda ta'sir qiladi.

Eng muhim omillardan biri — o'quvchiga mos va qiziqarli kitobni tanlashdir. Ikkinchi muhim omil — kitob o'qishni majburiyatdan shaxsiy ehtiyojga aylantirishdir. Uchinchi muhim omil — oilada va ta'lim muassasasida kitobxonlik muhitini yaratishdir.

Zamonaviy raqamli texnologiyalarni kitobxonlikka raqib sifatida emas, balki uning yangi vositasi sifatida ko'rish ham muhim. Elektron kitob, audiokitob, raqamli kutubxona va onlayn kitobxonlik klublari yoshlarning mutolaa imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Shunday qilib, yoshlarni kitob o'qishga qiziktirishning eng samarali modeli **“majburlash — nazorat — baholash”** emas, balki **“qiziqish — tanlash — o'qish — muhokama — amaliy qo'llash”** tamoyiliga asoslanishi lozim.

Kitob o'qiydigan yosh faqat bilimli bo'lib qolmaydi. U axborotni tahlil qilish, fikrini asoslash, boshqalarning qarashlarini tushunish, mustaqil xulosa chiqarish va o'z hayotiy pozitsiyasini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sababli kitobxonlikni rivojlantirish yoshlar tarbiyasi, ta'lim sifati va jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlar ma'naviyati va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga oid farmon va qarorlar.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi PQ-3271-son qarori. "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida".
3. UNESCO. *Reading the Past, Writing the Future: Fifty Years of Promoting Literacy*. UNESCO, 2017.
4. OECD. *PISA 2018 Results, Volume I: What Students Know and Can Do*. OECD Publishing, 2019.
5. OECD. *PISA 2022 Results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education*. OECD Publishing, 2023.
6. Krashen, S. *The Power of Reading: Insights from the Research*. Libraries Unlimited.
7. Guthrie, J. T., Wigfield, A. *Engagement and Motivation in Reading*. In: *Handbook of Reading Research*.
8. Wolf, M. *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. Harper, 2018.
9. Navoiy, A. *Mahbub ul-qulub*. Toshkent.
10. Avloniy, A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. Toshkent.
11. Qodiriy, A. *O'tkan kunlar*. Toshkent.
12. Forobiy, A. N. *Fozil odamlar shahri*. Toshkent.